

DISCIPULI DIXERUNT

J. M. Sánchez Ripollès

Recollim en aquesta comunicació uns quants treballs d'història de la medicina dels aleshores, fa alguns anys, alumnes de la Facultat de Medicina (URV). No els reproduïm sencers, sinó que el que hem fet és exposar el més significatiu del que s'hi diu.

I

L'ESTRUCTURA SANITÀRIA DEL TARRAGONÈS (1960-1970)

Aquest és un estudi realitzat l'any 1995 per Agustí Ballester Cid, alumne aleshores a la facultat de Reus. Per a realitzar-lo va consultar una bona bibliografia, en què destaquen les següents obres: *La Industrialización de Tarragona*, de Félix Llovet Fortuny (1980), *El Tarragonès. Estructura econòmica, expansió industrial i desequilibris sectorials*, de Joaquim Margalef i Llebaria (1979), i *Historia de la Cruz Roja de Tarragona*, d'Antonio Hernández Vidal (tesi doctoral, 1978). A més a més, l'autor va entrevistar-se amb els antics directors de l'hospital de la Creu Roja de Tarragona, doctors R. Orozco Delclós, P. Mallafrè Gimeno, i S. Casals Puntí, així com amb el senyor J. De Muller y Abadal, que fou president de l'Assemblea Provincial de la Creu Roja.

Com es pot veure, el treball es centra sobretot en la història de l'hospital d'aquesta entitat, però no exclusivament. Per posar-nos a to, l'autor se'n va un segle enrere, i ens comenta que durant la dècada 1860-70 van tenir lloc a la ciutat de Tarragona una sèrie d'esdeveniments que van influir positivament en el seu desenvolupament. Es van dissenyar algunes zones verdes i es va planificar la unió de la ciutat vella amb el barri mariner del Serrallo. Per a aconseguir-ho van haver de desmantellar diferents fortificacions antigues i fer desaparèixer algunes monumentals roques que destorbaven; d'aquesta manera va quedar delimitat un espai nou al qual es va posar el nom d'*esplanada*, el qual més tard es convertiria en la Rambla de Sant Joan (avui Rambla Nova). Més al nord, hom creà una zona ajardinada al camp de Mart. Malauradament

la situació política era molt inestable a tot el país—primera guerra carlina, destronament d'Isabel II—; el lloc referit es va fer insegur, de tal forma que en 1884 es decidí parcel·lar la zona. Una d'aquestes parcel·les fou comprada per l'Assemblea de la Creu Roja; es tracta del lloc on es construí més tard l'hospital. Ara bé: Tarragona i el seu territori va viure, malgrat tot, uns anys de progrés econòmic important. Tot degut a tres circumstàncies: un creixent comerç marítim, la no-participació en operacions bèl·liques relacionades amb el carlisme, i l'arribada a França de la plaga de la fil·loxera.

Cent anys després, la ciutat va viure una altra etapa de desenvolupament econòmic creixent. Això féu que la sanitat trobés institucions noves on poder fer-se real i activa. El 1960, la situació hospitalària era la següent:

1. L'hospital de Sant Pau i Santa Tecla. Estava situat, tal com ara ho està, a la Rambla Vella. Hi regia una distribució de l'espai que girava al voltant de dues sales generals, on s'atenien els malalts ingressats de beneficència; una era per a homes i l'altra per a dones. Els llits eren agrupats en conjunts de quatre, separats per mampares dels altres conjunts. Aleshores s'hi havia construït ja una zona més moderna, estructurada en habitacions de dos o tres llits. Hom disposava dels serveis centrals adequats, i d'un reputat servei de radioteràpia. La planta baixa era destinada a "Casa de Socorro". El nombre total de llits era de 160.

2. Centres més petits: La Clínica del Dr. Roselló, amb 25 llits; la del Dr. Guasch, 12 llits; i la Clínica de Santa Rosa (del Dr. Vidal Jané), que tenia 30 llits. Aquestes dues últimes van disminuir molt la seva activitat entre 1962 i 1968.

3. El Sanatori de la Mare de Déu de la Salut. Ubicat damunt un antic fortí, tenia com a missió el tractament de malalts tuberculosos i afectes d'altres malalties infeccioses que eren considerades com d'aïllament obligatori. Col·laborava també amb la Sanitat Marítima. En total, 40 llits.

4. Totes aquestes entitats suportaven el pes de l'hospitalització dels malalts de la Seguretat Social. Hi havia a més funcionant un ambulatori, situat a la Rambla Nova. Segons les dades recollides de les publicacions del *Consejo Económico Sindical de Tarragona*, l'any 1967 el nombre de beneficiaris de la Seguretat Social a la província era de 230.000, és a dir el 76,82% de la població. No hi pertanyien encara el col·lectiu d'agricultors.

5. Entitats d'Assegurança Lliure: la de més importància era la Clínica Monegal. Hom hi disposava de 68 llits, destinats a malalts amb problemes quirúrgics; més tard s'amplià a malalts no-quirúrgics.

Aquestes dades convé situar-les en el seu context social i econòmic. A principis de la dècada 1960-1970, a Tarragona es van ampliar els polígons industrials de què disposava la ciutat, en crear-se una gran àrea industrial al Morell i una altra al terme de Vila-seca. S'hi van instal·lar de seguida empreses de gran pes econòmic, com ara la BASF, Industrias Aragonesas, DOW Chemical, entre d'altres. Això va fer créixer el nombre de llocs de treball: 4.000 en sis anys. Els ocuparen persones dels pobles propers a la zona industrial i altres vingudes de fora. El sector agrícola perdé població; la ciutat de Tarragona creixé moltíssim: passà de 45.000 habitants en 1960 a 78.000 en 1970.

Si a aquestes noves circumstàncies, hom hi afegeix el que suposà el *boom* turístic, un veu perfectament dibuixat el panorama de la Tarragona d'avui.

La sanitat experimentà un cert terrabastall en construir-se la Residència Sanitària de la Seguretat Social "Joan XXIII". Aquest hospital, al que es dedica un capítol en el present volum, fou inaugurat en 1968. No ens estendrem en especificar per què diem

que es va produir un gran enrenou amb la seva creació; el lector podrà imaginar-s'ho amb facilitat; fou una reacció lògica. L'any següent s'inaugurà l'hospital de la Creu Roja, que es denominava "Instituto Médico-Quirúrgico Antonio Mª de Oriol y Urquijo". Aquest hospital va ser fruit de la iniciativa del senyor Joaquín de Muller y Abadal, que era llavors el president de l'Assemblea Provincial de la Creu Roja. Corria l'any 1962; la ciutat era llavors la seu dels primers jocs nacionals per a minusvàlids, que es celebraren a la Universitat Laboral. Fou el moment ideal per a exposar-ne el projecte; al principi s'enfocà com a centre de rehabilitació i de cirurgia de malalts de poliomielitis. El Dr. R. González Mas, cap de rehabilitació de l'hospital de la Creu Roja de Madrid, també s'entusiasmà amb la idea. Tant avançà la cosa que fins i tot es trià ja el director mèdic: el Dr. R. Orozco Delclós. Es disposava d'un solar, com ja hem dit, el qual havia estat adquirit l'any 1925 pel president de l'Assemblea d'aleshores, senyor M. Villar de Orovio. Tot anà molt de pressa. El 14 de setembre de 1963 es va col·locar la primera pedra. Entre d'altres, hi assistí el Dr. Guasch, president de la Diputació en aquell moment. Mentre s'estava edificant el centre, va succeir un esdeveniment que donà molt de prestigi al seu director. Una jove va ser atropellada en un pas a nivell; presentava una fractura oberta de fèmur; el Dr. Orozco la va operar amb molt d'èxit en un altre hospital de la ciutat. Aquella jove era la filla del pintor Joan Miró, el qual com a mostra d'agraïment regalà a l'hospital un tela molt apreciada, que es coneix des d'aleshores com a "Tela de Tarragona".

L'hospital fou inaugurat oficialment l'11 de maig de 1968; el nom ja l'hem posat més amunt; el Sr. Oriol y Urquijo era llavors el president de l'Assemblea de la Creu Roja de Madrid. Assistiren a l'acte, a més del senyor Oriol, diferents personalitats reunides entorn de l'arquebisbe de Tarragona, D. Benjamín de Arriba y Castro. Aviat va haver de canviar aquest centre les seves directius originals, i es dotà de serveis d'anatomia patològica, medicina interna, anestèsia... En definitiva, s'organitzà com a hospital general. Va tenir una bona acceptació en la ciutat. Ara bé: la competència dels altres hospitals es va fer notar. Cap al 1975, l'hospital de la Creu Roja va sofrir una forta descapitalització i va haver d'adaptar-se a les noves circumstàncies. Com que llavors les mútues havien agafat gran força, hom començà d'assitir-hi aquests nous malalts. Tot semblava de nou reorientat en el bon sentit. En 1985 es va inaugurar la sisena planta, amb habitacions individuals; hi vingué a l'acte el president de la Generalitat, Jordi Pujol. Cap al 1995 es va fer un concert amb la Seguretat Social, cosa que comportava orientar-se cap a les cures pal·liatives.

L'autor del treball no diu res més, perquè el treball és d'aquell mateix any. Podem afegir que poc després l'hospital deixà de funcionar; l'ICS ho va creure convenient. En l'actualitat roman tancat.

II

DOS MANUSCRITS MÈDICS DEL RIPOLLÈS (S. XVIII)

Rosa Serra i Rueda va estudiar dos manuscrits de l'Arxiu-Museu de Sant Pere, de Ripoll; són part d'un lligall que pertanyé a la família Raguer. Un membre d'aquesta família era cirurgià a Ripoll, a finals del segle XVIII. Es deia Eudald Raguer i Tutlló, i escriví en 1749 un document que portava per títol *Dels Parts*. Amb aquest esperit de mestratge tan propi dels professionals de segles passats, hi manifesta que el va redactar per a *mos esdevenidors*.

Comença el text donant les gràcies a la Mare de Déu del Carme per haver ensenyat als seus avantpassats, al llarg de 200 anys, els secrets de l'obstetrícia.

El segon document fou escrit pel cunyat del senyor Eudald, que es deia Pere Puig. El títol: *Méthode de criar les criatures de llet*. Hi fa referència a una obra molt semblant, escrita per un tal Baldiri, publicada a París en 1786. En l'escrit de Puig, s'hi fa un advertiment contra les dides, que sovint –diu– estaven *infectades de ronya* i donaven opiàcs als nens quan ploraven o no volien dormir.

Són dos documents, els referius, escrits en català. En el català tal com es parlava llavors. Hi posaven els autors una “a” en els plurals i en les terminacions verbals, i utilitzaven molt el perfecte simple (per exemple, “torní” en comptes de “vaig tornar”). Tot el redactat quedava molt planer: *Fico la mà com les donas la llosa dins de la olla que cünyan*, diu Eudald Raguer en explicar la tècnica que feia servir en els parts. En un altre moment: *Me acento als peus del llit ab una cadireta; poso los peus de un y altre ben apuntats en terra; las dos mias mans als ronyons, y quan té la dolor las pujo esquena amunt y avall*.

III

EL PONT D'ARMENTERA (1876-1976)

Sent estudiant de medicina, la Dra. Àngels Boada Tous va anar a consultar l'arxiu del Registre Civil del Pont d'Armentera (Alt Camp) i estudià amb ulls mèdics els llibres de natalitat i mortalitat del període 1876-1976. Cent anys de la vida d'aquest poble.

Hi va detectar, entre d'altres coses, una davallada de població a finals del segle XIX, que creu deguda tant a un augment de la mortalitat com a un descens de la natalitat durant aquells anys. Les persones morien d'asma, de tuberculosi, de diarrees. Els anys 1879, 1880 i 1882 van morir molts nens.

L'any 1885 es presentà el còlera a la província de Tarragona. Al Pont no degué arribar, ja que, al dit arxiu no n'hi troba cap indici. Segurament fou així –diu l'Àngels Boada–, perquè la gent del poble encara recorda aquest vers:

“L'any del còlera maligne
que arreu d'Espanya sembrà el dol,
també per al Pont fou benigne,
car no en ploràrem ni un cas sol.”

De 1886 a 1887 tornà a haver-hi gran mortandat de criatures: la diftèria se n'emportà 17. Per postres, el 1891 arribà la fil·loxera, plaga que obligà els pagesos d'aquest poble a abandonar les terres; 400 dels 1.292 habitants van haver d'emigrar.

El canvi de segle portà millors perspectives a la població. El nombre d'habitants augmentà al llarg del primer decenni; els nens ja no morien llavors tan fàcilment; el moment del part, però, continuava sent molt perillós. Alguns adults moriren del fetge: 6 en 1908. El tètanus se n'emportà dos més en 1911.

El 1918, com a tot arreu, arribà al Pont la grip. Dels 31 morts d'aquell any, vint van morir de grip, la majoria eren adults.

L'any 1939, després de la guerra civil, no hi va néixer més que un nen. La mortalitat infantil ja feia temps que era escassa.

En conjunt, durant el període estudiat, el Pont d'Armentera tingué un creixement vegetatiu positiu; aquesta tendència, però, no fou tan clara a partir de 1950.

IV

EL SANATORI DE CALAFELL

Ens recorda en aquest treball Laura Ferré Bergés que l'any 1921 el Dr. Lluís Sayé –aleshores director del Servei d'Assistència Social dels tuberculosos de Catalunya– havia fet un estudi sobre l'estat de la tuberculosi infantil a Catalunya. El panorama era desolador: la quantitat de nens que es morien per aquesta causa a Barcelona era esborronadora. Hi havia barris i famílies d'altrisc. La decisió per part de la Mancomunitat de construir un sanatori antituberculós infantil fou la conseqüència d'aquest estat de coses. Ajudà molt en aquest afer la urgència que sentia, perquè fos una realitat, el Dr. Joaquim de Riba, metge que treballava en el medi sanitari dels germans de Sant Joan de Déu.

La helioteràpia. Aquesta era aleshores la paraula màgica per a poder guarir la tuberculosi òssia. “Una platja despullada, airejada, d'humitat mitjana, de temperatura fresca i regular, lluminosa”, això era el que recomanava com a tractament més adient el Dr. Casals i Duch des dels serveis mèdics d'aquell orde religiós.

Tothom acabà creient que Calafell reunia aquelles condicions. El superior general de l'orde, pare Andrés Ayucar, i el periodista Ramon Surinyac començaren aviat a posar el fill a l'agulla. Per tal de difondre millor la idea, publicaren a la premsa de Barcelona un paper titulat *Una gràcia de caritat*. A poc a poc, anaven plovent els diners. El superior de l'orde a Barcelona, padre Alvaro de las Heras, ordenà, a més a més, destinar l'obtingut de l'expropiació d'uns terrenys –l'hort de l'Asil, a les Corts– al projecte. Es va poder d'aquesta manera adquirir una finca a Calafell i començar les obres. La inauguració del sanatori tingué lloc el 6 de juliol de 1924. Aviat es quedà petit. Per tal de poder agrandir-lo, els frares tornaren a sortir als carrers pidolant *la limosna del amor*. La primera pedra del nou edifici es col·locà el 28 de novembre de 1926. Assistí a l'acte la reina Victòria Eugènia. Hi ha una persona que contribuï a fer realitat aquest projecte d'una manera especial –amb tres milions de pessetes–. Fou la Sra. Sampere Rodés, filla dels marquesos de les Franqueses. El 23 de maig de 1929, l'edifici ja estava acabat. A la inauguració vingué el rei Alfons XIII i un cop més la reina. Tot Calafell hi assistí també. El municipi del Vendrell reclamà després que el terreny era del seu terme; hi va haver per aquest motiu alguna picabaralla.

V

MAURICI DINER I LA CIRURGIA DEL SEGLE XVIII

Aquest treball és de 1992; l'autora fou la Dra. Judit Ribé Pié. Hi estudià un manuscrit d'aquesta cirurgia del segle XVIII; el document és propietat de la Sra. Teresa Pié Segarra.

A la primera plana es llegeix: *Este libro es de Mauricio Diner, joven cirujano, hijo de la ciudad de Manresa y practicante en Barcelona, hecho en 1762. Ave María.*

Maurici Diner mostra en les seves pàgines que coneixia molt bé l'obra dels principals cirurgians europeus. Fa esment de Pere Virgili, el qual l'any anterior a la publicació del llibret de Diner havia obert les portes del Reial Col·legi de Cirurgia de Barcelona. Podem llegir en l'esmentada obra: *No obstante de ser conocidos los vendajes y apósitos, y apreciados por su utilidad de mucho tiempo (pues Escolapio e Hipócrates los usaron con grande aplauso), habían quedado en olvido entre los cirujanos modernos, especialmente entre*

nuestros españoles, hasta tanto que el trato y actividad grande de nuestro director Dn. Pedro Virgili, reconociendo la grande falta que había en nuestra España, se esmeró no solamente en levantar todas las partes de la cirugía del estado deplorable en que se hallaba, sino que también quiso que antes se impusiesen sus principiantes en la importante materia de los vendajes para que con el tiempo pudiesen conseguir el verdadero nombre de cirujano.

El manuscrit, dividit en capítols, està molt ben estructurat. Hi ha un primer apartat de generalitats, i els capítols es subdivideixen en els següents temes: causes, signes, pronòstic i tractament. Predominen, com és natural, els dedicats a les fractures i luxacions. Eren les lesions que un cirurgià general es veia obligat a tractar amb més freqüència aleshores. Transcriurem un paràgraf que té molt d'interès perquè el que s'hi descriu és la conseqüència d'un costum que en la meua infantesa estava mol estès i que tots els nens de l'època vam haver de patir, per sort sense el resultat que aquí es va produir:

De la luxación de la cabeza. Causas. (...) Un hijo de un trabajador de 6 o 7 años entra en la botica de un amigo de su padre, el cual haciendo juegos con este infante le puso una mano debajo del mentón y la otra en la parte posterior de la cabeza, y elevándolo así, es lo que el vulgo llama ver los cielos, al instante en que el infante perdió la tierra y se elevó, se le dislocó la cabeza y murió repentinamente.

VI

JAUME FERRAN I CLUA

Es autors d'aquest excel·lent estudi foren Joan Cid Vidal i Fina Climent Esteller. És un treball molt ben documentat del qual no exposarem més que algunes dades poc conegudes del Dr. Ferran.

El Dr. Jaume Ferran i Clua nasqué el 2 de febrer de 1852 a Corbera d'Ebre. El seu pare, Joan Ferran, hi exercia de metge. A l'edat de 5 anys quedà orfe de mare; per aquest motiu va ser criat per la seva tia, Dolors Clua de Descàrrega, a Móra d'Ebre.

Diuen els autors del treball que el pare del Dr. Ferran, foragitat de Corbera, s'establí a Sant Carles de la Ràpita. Aquest desplaçament, fou conseqüència de les lluites polítiques de l'època?

Jaume Ferran començà el batxiller al famós Col·legi de Sant Lluís de Tortosa. L'acabà, als 16 anys, a l'Institut de Tarragona.

Acabada la carrera de medicina a Barcelona —on aprofità el temps per freqüentar el taller de l'escultor Anicet Santicosa i l'estudi del pintor Josep Maria Marquès—, exercí tres anys (en guardà un record molt feliç) al Pla del Penedès. Després s'instal·là a Tortosa, on treballava aleshores el seu pare. Hi obrí una consulta d'Oftalmologia i Electroteràpia; es casà llavors amb Dolors Domingo i Baulenes, filla d'una distingida família tortosina. Era l'any 1878; el Dr. Ferran tenia 26 anys. A més de la medicina, li encanten la pintura i la fotografia. Va fer llavors un retrat pictòric del conegut astrònom J. J. Landerer Climent. Publica, a més, amb Innocent Pauli un opuscle titulat *La instantaneidad en fotografía*, que tingué un cert ressò.

L'any 1884 es declarà el còlera a Marsella. L'Ajuntament de Barcelona decidí enviar-hi una comissió. Ferran, que havia publicat l'any anterior un parell de treballs sobre el paludisme i el parasitisme bacterià, va ser escollit per anar-hi. El que passà després és prou conegut; els autors ho expliquen amb tota mena de detalls. Es pot resumir afirmant que a partir dels estudis que realitzà a Tortosa un cop hagué

regressat de Marsella, descobrí Ferran la primera vacuna contra el còlera. En la lluita per fer servir a València aquesta vacuna quan hi arribà el còlera, tingué Ferran un gran amic, el catedràtic de Patologia Mèdica d'aquella ciutat, Dr. Amalio Gimeno, i un enemic –segurament de bona fe–, el Dr. Santiago Ramón y Cajal, que hi era catedràtic d'Histologia. El primer digué amb ocasió del traspàs del Dr. Ferran: *Vaig treure Ferran de Tortosa per a endur-me'l a València, a l'objecte d'experimentar els efectes de la vacuna anticolèrica. Arreu vaig parlar i escriure, defensant el seu invent i lluitant sense treva contra els adversaris i els detractors, que estaven encegaats per l'enveja.*

D. Santiago Ramón y Cajal, en una carta sense data que escrigué al Dr. Ferran, li deia:

Querido amigo: recibí la suya por conducto del amigo Vergés y su último telegrama. La reseña de la conferencia que el "Diario de Avisos" del día 20 traía era bastante inexacta, pues exageraba muchas de mis reservas en las cuestiones tratadas, dándoles un tono de oposición que no tenían, pues en realidad no decían más sino la imposibilidad en que me encontraba, por falta de tiempo, de comprobar ciertas cosas. Aquí la opinión pública está muy sobreexcitada contra la vacunación, efecto de los artículos en contra que tanto el "Diario de Zaragoza" como el "Diario de Avisos" han publicado. (...) Llegó la conferencia que no quería dar porque realmente falta aún mucho para terminar mis investigaciones y no estaba en disposición de emitir juicios categóricos sobre muchos puntos. Dile un carácter eminentemente práctico, excluyendo toda polémica; y al hablar de la vacunación de V. la defendí en principio y la aconsejé: 1º por ser inofensiva; 2º por ser racional; y 3º porque aunque no se tuviese certeza absoluta de su eficacia, era una experiencia que precisaba emprenderse si algún día se había de llegar a la obtención de una vacuna contra el cólera. (...) De modo que la hallé buena en principio, la recomendé como experiencia necesaria, y la juzgué como de probable eficacia.

Els autors remarquen, però, la gran importància que van tenir les declaracions fetes amb anterioritat per Cajal en contra de Ferran, les quals deshonoraven la seva obra quan més necessitada estava del respecte i suport de la societat.

Entre la bibliografia que citen, m'interessa assenyalar l'article que va publicar J. Vila Ferran, nét del Dr. Ferran, l'any 1976, titulat *Vida y obra científica del investigador y académico electo Dr. Jaime Ferran y Clua* (Anales de Medicina y Cirugía; I.VI (244):115-137).

